

CONTRIBUȚII LA STUDIAREA APARIȚIEI ȘI FORMĂRII CARACTERISTICILOR TIPOLOGICE ALE GRĂDINILOR ȘI PARCURILOR EXPOZIȚIONALE

Natalia CIUBUC, Stela CURCUBĂȚ

Rezumat

În articol sunt elucidate istoricul și particularitățile de dezvoltare a expozițiilor în aer liber, ce au contribuit la apariția grădinilor botanice, grădinilor zoologice, parcurilor-muzee, parcurilor etnografice și altor expoziții în aer liber.

Cuvinte-cheie: *grădini botanice, grădini zoologice, parcuri-muzee, arta grădinăritului.*

Introducere

Un loc aparte în tipologia spațiilor verzi îl ocupă grădinile și parcurile expoziționale, care au rol științific și educativ, deși principiile organizării spațiului, natura abordării vizitatorilor, utilizarea formelor vegetale diferă mult de la caz la caz.

Grupul parcurilor cu caracter expozițional include grădinile botanice și zoologice, parcurile-muzee. În prezent în lume există cca 1300 de grădini zoologice mari și peste 3,5 mii de grădini botanice și parcuri dendrologice. Componenta și numărul de taxoni din colecțiile de plante și animale sălbatice din acestea variază mult, la fel de diferit fiind și teritoriul ocupat. Funcțional, grădinile botanice și cele zoologice au suferit o evoluție, de la colectare la dezvoltarea funcției de cercetare, până la conservarea speciilor pe cale de dispariție și la reîntoarcerea lor în natură, ceea ce este deosebit de important în contextul sarcinii globale a omenirii – de a păstra resursele naturale ale Pământului.

Scurt istoric

Primele menajerii și grădini botanice au apărut în Egipt și Mesopotamia mai bine de 4 mii de ani în urmă. Ele conțineau importante colecții de plante și animale exotice, în care puteau fi întâlnite girafe africane, gheparzi și maimuțe, foci, urși și elefanți aduși din Asia. În grădini, printre plantațiile de plante exotice, erau amenajate incinte pentru păsări exotice, iar în iazuri erau crescuți pești neobișnuiți. Aceste grădini erau amenajate pentru plăcerea, prestigiul și satisfacția proprietarilor. Animalele, ca și semințele de plante erau aduse din țări îndepărtate, uneori ca daruri, alteori fiind organizate expediții speciale în acest scop. Una dintre cele mai cunoscute grădini din sec. VII î. Hr. este Grădina din Ninevia a împăratului Senaherib, în care animalele erau expuse în condiții maximal apropiate de cele naturale [2, 3, 5].

În jurul anului 1500 î. Hr. în Egipt a existat o grădină numită „Grădina lui Amon”, în care erau colectate diverse plante ornamentale, pești și păsări acvatice. În temple erau amenajate piscine cu decor bogat, populate de crocodili, iar în vecinătatea sanctualelor mișunau maimuțele, care, obișnuindu-se rapid cu mâncarea gustoasă, încetau să se mai teamă de oameni [3].

În general, toate grădinile zoologice din acea epocă aveau trăsături comune ce merită remarcate: au fost create pe suprafețe extinse, doar pentru bucuria proprietarului și nu pentru publicul larg. Acestea au fost fondate pe baza unor considerații de prestigiu, fără a se deranja să înțeleagă animalele, fără a crea condiții adecvate pentru fiecare specie în parte.

În Evul Mediu, în mai multe țări europene au apărut menajeriile. Acestea erau colecții private și nu erau disponibile publicului larg. Sursele achiziției și completării acestora au fost expedițiile private, darurile de la conducători străini și achizițiile ocazionale. În acele zile în Florența a existat o menagerie magnifică. În unele parcuri și grădini din acea epocă erau ținute simultan mii de animale diferite, printre care struți africani, antilope, căprioare europene, urși, precum și pisici sălbatice mari – lei, leopardzi și multe altele. Această perioadă se caracterizează și prin apariția cuștilor pentru animale, prin camere înghesuie, temnițe, șanțuri, subsoluri ca locuri de păstrare a animalelor, care erau înfometate în scopuri de divertisment [2, 3].

Situația a început să se schimbe radical la începutul secolului XVIII, când oamenii au început în cele din urmă să-și dea seama că vânatul și colectarea animalelor exotice au dus la exterminarea completă și irevocabilă ale acestora. Paralel, interzicerea menajeriilor ambulante a devenit premiză pentru apariția primelor grădini zoologice. În secolul XIX au fost create grădini zoologice în Londra (1828), Dublin (1831), Bristol (1835), Manchester (1836), Amsterdam (1838). Apariția lor a fost justificată nu numai de dorința de a prezenta publicului animale sălbatice exotice, aduse din America, Africa și Orientul Îndepărtat, ci și de nevoia de a organiza activități de cercetare și educative [1, 3, 6].

În secolul XX grădinile zoologice au fost revoluționate de apariția primului volier fără gard de zăbrele pentru animalele prădătoare. Structura, numită „Insula animalelor”, a fost proiectată pentru Grădina Zoologică Carl Hagenbeck din Hamburg (1848), care a fost o descoperire uriașă în istoria grădinilor zoologice. Ideea principală a fost de a expune animalele în condiții de libertate maximă pe un sit apropiat de condițiile naturale. Carl Hagenbeck a schimbat abordarea față de sistemul de expunere și îngrijire a animalelor, bazată pe particularitățile de comportament ale acestora, ce în final a dus nu doar la menținerea lor în captivitate, dar și la reproducerea lor, factor care a revoluționat grădinile zoologice [6].

Perioada de după al doilea război mondial este marcată, prin conștientizarea importanței grădinilor zoologice. Rezultatele cercetărilor

privind psihologia și comportamentul animalelor au devenit punct de plecare pentru apariția unei noi științe – Biologia grădinii zoologice, fondată în 1942 de Heini Hediger, astfel contribuind la dezvoltarea funcțiilor de cercetare a grădinilor zoologice. Un bun exemplu în acest sens este Grădina Zoologică din Berlin, construită în 1955 și care de mai multe decenii servește drept model pentru alte parcuri zoologice [6].

La sfârșitul secolului XX a fost propusă o idee alternativă, conform căreia vor fi create spații închise nu pentru animale, ci pentru oameni, astfel încât prezența acestora din urmă să nu tulbure pacea viețuitoarelor. Astfel animalele se vor simți libere fiind practic în habitatul lor natural. Un astfel de sistem de organizare a spațiului expozițional a fost implementat în proiectul unei grădini zoologice din San Francisco, dezvoltată în 1988.

Grădinile zoologice moderne nu ar trebui să fie doar parcuri în care sunt ținute animale, ci centre pentru conservarea speciilor rare. În prezent, acesta este tocmai rolul principal al tuturor grădinilor zoologice din lume – conservarea lumii animale a Pământului.

În Republica Moldova prima Grădină Zoologică a fost deschisă la 9 mai 1978 și este unica în țara noastră. La moment în colecțiile ei sunt peste 1000 de animale de diferite specii de pe toate continentele [11].

Grădini Botanice

Un grup reprezentativ de parcuri specializate sunt grădinile botanice, care, ca și cele zoologice, au probabil cea mai lungă istorie de dezvoltare. Principalele sarcini ale grădinilor botanice și dendrariilor constau în dezvoltarea bazelor științifice și a metodelor de conservare și protejare a bazei genetice a plantelor din flora naturală și cultivată, introducerea și aclimatizarea plantelor, crearea și întreținerea în colecții a plantelor de mare semnificație științifică, educativă, economică și culturală, desfășurând activități educaționale și de popularizare în domeniul botanicii și artei peisagistice.

Istoria apariției grădinilor botanice este strâns legată de introducția și aclimatizarea plantelor. Încă în perioada antică egiptenii și vavilonenii amenajau grădini în care erau cultivate plante decorative, aduse din alte regiuni. Numărul plantelor introduse era destul de restrâns, acestea în mare parte fiind din flora autohtonă. În perioada antică grecii și romanii cultivau numeroase specii de plante aduse de prin alte părți, în special în rezultatul campaniilor militare. Cea mai reprezentativă a fost grădina creată de Teofrast (371-286 î. Hr.), considerat părintele botanicii [2, 5].

În perioada medievală, necesitatea în materie primă de plante medicinale a adus la apariția „grădinilor apotecare”, unde putea fi găsit busuiocul, balsamina, isopul, melisa, rozmarinul, cimbrul, pătrunjelul, salvia, precum și o serie de culturi floricole, care aveau o anumită simbolistică religioasă – crinul, trandafirul, gălbenelele, garoafele, violele și unele culturi fructifere.

Abia peste sute de ani, în sec. XIV apar primele grădini botanice europene – Grădina din Salerno (1309), Veneția (1333). Mai târziu au fost fondate Grădina Botanică din Padova (1545), Grădinile din Ferrara, Piza (1543), Bologna (1567), Leiden (1577), Montpellier (1593), iar la Paris în 1624 a fost fondată „Grădina regală de plante medicinale” [4]. În perioada renescentistă în grădinile bonanice au fost introduse numeroase plante, au fost studiate principiile de cultivare ale acestora, modul lor de utilizare în scopuri horticole sau decorative. Întărirea relațiilor politice a țărilor europene cu Imperiul Otoman a contribuit la apariția în Europa a zambilelor, lălelelor, șofrăneilor, precum și a castanului, liliacului, iasomiei de grădină.

În sec. XVI-XVII au fost întemeiate grădini botanice în orașele mari din nordul Italiei, în Franța, Olanda, Germania, Polonia și Anglia. Dezvoltarea lor a fost impulsionată de necesitatea creării colecțiilor tematice, formate pe principii sistematice și geografice. A fost fondată Grădina cu plante exotice din Madrid (Spania), apar grădini botanice în Germania, Austria și Suedia, iar în Anglia, regina Elisaveta a fondat Grădinile din Kew. În Rusia, în 1706, Petru cel Mare fondează așa numita „Grădină apotecară” (аптекарский сад), care este cea mai veche grădină botanică din Rusia. Numărul plantelor aclimatizate a sporit direct proporțional cu creșterea numărului de descoperiri geografice, cu dezvoltarea navigației și a perfecționării transportului marin. Astfel, ca urmare a descoperirii Americii, în colecții apar numeroase plante aduse de pe coastele atlantice ale Americii de Nord, din coloniile franceze și engleze. Sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XVIII sunt marcate de apariția în grădinile botanice a plantelor din sudul Africii – plantele suculente, ericacee, amarilidacee.

Apariția stilului englezesc în arta grădinăritului motivează cererea spotită a plantelor exotice arboricole. Începând cu mijlocul sec. XVIII în Europa este introdus arțarul roșu (*Acer rubrum*), nucul cenușiu (*Juglans cinerea*), nucul negru sau american (*Juglans nigra*), pinul strob (*Pinus strobus*), eucaliptul, cazuarina și alți arbori și arbuști. Din Orientul Îndepărtat sunt aduși trandafirii cățărători, bujorii arbustivi, ortensiile, rododendronii.

În procesul de dezvoltare istorică principiile de amenajare și formare a colecțiilor grădinilor botanice a evoluat de la grădinile apotecare îngust specializate până la grădini botanice cu colecții de mii de taxoni, cu o abordare științifică. Între timp se schimbă și funcțiile acestora – de la satisfacerea necesarului de materie primă la crearea colecțiilor tematice, bazate pe principii sistematice, geobotanice, ecologice și de altă natură.

În Republica Moldova există două grădini botanice și un Dendrariu, cu colecții bogate de floră autohtonă, inclusiv plante rare și pe cale de dispariție, și de plante exotice.

Prima Grădină Botanică din Moldova a fost amenajată în grădina orfelinatului, inaugurat în Chișinău în 1856, cu scopul de a prezenta la scară redusă flora spontană din toate zonele Basarabiei. Mai târziu, în 1889, după organizarea pe teritoriul grădinii a Expoziției Agricole și Industriale Basarabene, are loc fondarea Muzeului Zemstvei. Paralel cu completarea colecțiilor muzeului a fost completată și colecția Grădinii Botanice, ce întrunește pe o suprafață de 0,75 ha sectoare, care reprezintă principale tipuri de vegetație silvică, de stepă, acvatică și palustră de pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv plante rare și pereclitate. În cadrul Grădinii Botanice a fost organizat și un Vivariu cu expoziții permanente de păsări rare, exotice și decorative, reptile și pești. În cadrul Grădinii Botanice a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală se află arbori incluși în lista monumentelor naturii ocrotite de stat, un foișor de lemn și un havuz, construit în anul 1889 în baza unui proiect, elaborat de către arhitectul Alexandru Bernardazzi, incluse în lista monumentelor de arhitectură de importanță națională. În prezent are loc completarea colecției de arhitectură populară în aer liber [10].

O altă colecție botanică importantă este legată de înființarea la Chișinău în 1842 a Școlii de pomicultură sub conducerea lui A. Denghing, originar din Riga. În apropierea Școlii a fost fondat un parc cu scopul popularizării unei abordări științifice privind amenajarea și înverzirea orașelor și a moșiilor din zonele sudice. În grădina englezească se puteau găsi sofore japoneze, gledicia americană, frasinii chinezești, oțetarul mirositor de Virginia. Colecția parcului a fost îmbogățită și datorită puietilor și semințelor primite în dar de la Grădina Botanică din Sankt-Petersburg, Grădina Botanică Nikitsky din Crimeea, societățile de floricultori amatori din Moscova, Riga, Țarscoe Selo. Pepiniera „grădinii englezești” număra aproape 47 mii de puieti de arbori și arbuști, ce a făcut posibilă fondarea bazei teoretico-practice a horticulturii în Basarabia. Anume din aceste surse au fost create primele spații verzi din Chișinău și au fost întreținute colecțiile parcurilor moșierești din Țaul, Rediul Mare, Ivancea, Stolniceni, Hincăuți [7].

Conform Hotărârii Sovietului Miniștrilor al R.S.S.M. nr. 1110 din 31.07.1950, Sectorul de Botanică al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. se reorganizează în Grădină Botanică, căreia îi este alocat un teren cu suprafața de 74 ha în partea de nord-est a or. Chișinău, pe valea râulețului Durlești, pentru construcția Grădinii Botanice. În perioada anilor 1950-1964 aici se creează colecții și expoziții tematice. Ulterior acest parc se transformă în Parcul Dendrariu, care oferă expoziții de plante reprezentative, atât din flora autohtonă, cât și introdusă, precum și expoziții de artă peisajeră modernă [9].

Mai târziu, prin Hotărârea Sovietului Miniștrilor al R.S.S.M. nr. 916-r din

27 septembrie 1965, în partea de sud-est a or. Chișinău se repartizează un alt teren cu suprafața de 104 ha pentru proiectarea și construcția Grădinii Botanice a Academiei de Științe a Moldovei. Lucrările de proiectare și construcție au fost efectuate sub conducerea academicianului Al. Ciubotaru, care a activat în calitate de director al acestei instituții mai bine de 32 de ani. La baza proiectării și construcției Grădinii Botanice a fost pus principiul geobotanic și ecologic de distribuție a speciilor de plante.

Pe parcursul anilor în cadrul Grădinii Botanice Naționale (Institut) „Al. Ciubotaru” au fost create colecții și expoziții de plante, precum Dendrariul (expozițiile fam. Rosaceae, Fagaceae, Fabaceae etc.), Pinariul, Flora Moldovei (expoziția vegetației de stepă, forestieră, acvatică etc.), Grădina de trandafiri, Grădina de pomi cu creștere dirijată, Grădina alpină, Rocariul, Lianariul, Sectorul de floricultură, Sectorul resurse vegetale, Sectorul plante tropicale și subtropicale. Genofondul total al Grădinii Botanice însumează 10 mii specii și varietăți [8].

Grădini-muzee

Grija pentru moștenirea culturală a omenirii, grija pentru conservarea monumentelor de istorie, arhitectură, cultură pentru generațiile ulterioare a dus la ideea creării expozițiilor în aer liber: parcuri-muzee, parcuri etnografice, istorice și arhitecturale. Principiile creării grădinilor-muzee moderne au fost stabilite la sfârșitul secolului XIX, deși parcurile în care au fost expuse opere de artă, în special sculpturi, sunt bine cunoscute de-a lungul istoriei dezvoltării artei grădinăritului. Papa Iulius al II-lea, după alegerea sa ca Papă în 1503, a expus diferite sculpturi antice în grădina numită „Belvedere” din Vatican, transformând-o în muzeu în aer liber.

Printre primele grădini-muzee au fost și muzeele etnografice științifice, ideea principală ale căroră este conservarea obiectelor în peisaj natural, cu recrearea mediului istoric al monumentelor arhitecturale valoroase, perfect realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea la Stockholm de către etnograful A. Gesellius, care a fondat parcul Skansen, pe teritoriul căruia au fost prezentate clădiri vechi din lemn, și în ansamblul Muzeului Kizhi din Rusia [3].

Expozițiile pot fi foarte diverse: produse industriale, obiecte de artă decorativă și aplicată, sculptură, flori, roci și multe altele. O caracteristică distinctivă a parcurilor-muzee, care le face atât de populare, este că amplasarea exponatelor în parc permite combinarea aspectului cognitiv cu cel recreativ. Frecvența expozițiilor poate fi regulată, neregulată și permanentă, și are o mare influență asupra deciziilor arhitecturale și de planificare, asupra compoziției structurilor, iar mărimea teritoriului este în mare măsură determinată de conținutul și de numărul de exponate.

Printre diferitele tipuri de expoziții, cele mai interesante și complexe sunt cele mondiale. Aceste evenimente au caracter cultural și sunt concepute pentru a prezenta cele mai importante realizări ale unei națiuni, cum ar fi inovațiile, bogățiile naturale sau dezvoltarea tehnologică. Prima expoziție mondială (universală) a avut loc la Londra în 1851. Expoziții mondiale au avut loc la Paris, Viena, Chicago, Bruxelles, New York și în alte orașe.

Un loc special printre parcurile expoziționale îl ocupă parcurile dedicate artei grădinăritului și floriculturii, unde sunt demonstrate tehnici de amenajare a zonelor cu diversă funcționalitate. Exemple elocvente în acest sens sunt parcurile Erfurt din Germania, expoziția internațională de floricultură „Floralier Internazionale” din Paris, parcul Keukenhof din Olanda. Parcul Dendrariu din Chișinău la fel poate fi inclus în această listă.

Un caz aparte sunt expozițiile tematice în aer liber. Astfel, în Hampshire, pe un teritoriu de peste un hectar, au fost colectate peste 100 de modele ale obiectivelor turistice din Anglia: Castelul Turnului, Turnul Big Ben, Clădirea Parlamentului, Castelul Windsor. În Austria, în Klagenfurt este amplasat faimosul „Minimundus” – expoziția modelelor diferitelor clădiri celebre din lume. Fără a părăsi orașul Essen (Germania) se poate face o excursie prin toată țara, vizitând parcul-muzeu, în care sunt adunate „copii” ale principalelor opere arhitecturale, încadrate în peisaje naturale.

Concluzii

Parcurile cu caracter expozițional joacă un rol important în formarea structurii spațiale a orașelor moderne, în crearea sortimentului de plante destinate spațiilor verzi urbane și rurale, dar nu poate fi subestimat și rolul lor estetic, educativ și de popularizare a științei. Prin urmare, este extrem de important ca arhitectura peisajeră, bazându-se pe cele mai reprezentative exemple istorice, să continue să dezvolte tehnicile de creare a parcurilor cu destinație expozițională.

Referințe bibliografice

1. Iliescu A.-F. Arhitectură peisajeră. București: Ed. Ceres, 2003, 328 p.
2. Vișoiu D. Evoluția artei grădinilor și parcurilor. Timișoara: Ed. Mirton, 2004,
3. Коляда Е. История формирования и типологические особенности садов и парков специального назначения. В: Вестник Челябинского государственного педагогического университета, 2010, 5, с. 296-305.
4. Мубаракшина Ф. Д., Морозова Е. В., Илалова А. Ф. К вопросу истории развития ботанических садов в России и за рубежом. В: Известия Казанского государственного архитектурно-строительного университета, 2013, 4 (26), с. 63-67.
5. Ожегов С. С. История ландшафтной архитектуры. Москва: Стройиздат, 1993, 237 с.

6. Скуратова Л. С. История развития зоопарков. Архитектура, градостроительство, дизайн, изобразительное искусство: вопросы теории и истории. В: Вестник Алтайского Государственного Технического Университета им. И. И. Ползунова, 2010, 1-2, с. 64-67.

7. Соловьева Т., Тарнакин В. Английский сад который положил начало Ботанике. В: Кишиневский обозреватель [online]. 2008, 6 ноября [citat pe: <https://chisinauorasulmeu.wordpress.com/>].

8. <http://www.gradinabotanica.asm.md>

9. <http://www.dendrariu.md>

10. <http://www.muzeu.md/>

11. <http://www.zoopark.md/>

Abstract

Contributions to the study of the appearance and formation of characteristics typologies of exhibition gardens and parks. *The article elucidates the history and peculiarities of the development of outdoor exhibitions, which contributed to the emergence of botanical gardens, zoos, museum parks, ethnographic parks and other outdoor exhibitions.*

Keywords: *botanical gardens, zoos, parks-museums, the art of gardening.*

Natalia CIUBUC – **Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău**
Stela CURCUBĂȚ – **Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală**